

CUMHURİYET'İN İLANINI

YAŞAYANLAR - 4

"HÜKÜMET KURULAMIYOR"

Nazmi Kal

Cumhuriyet'in ilanını yaşıyanlar: Hükümet kurulamıyor

MDM

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yılını yaşıyoruz. Günümüzde Cumhuriyet'in ilanına tanık olmuş kişileri bulabilmek artık olanaksız.

1973'te yani Cumhuriyet'in 50. yılında Cumhuriyet'in ilanını yaşamış kişiler aramızda idiler. O yıllarda televizyonda yapımcı idim. O günleri gazeteci, politikacı olarak yaşamış kişilerin anılarına dayanarak bir televizyon programı hazırlamıştım.

Cumhuriyet'in 50.yılında hazırladığım bu programda İsmet İnönü, 2. Dönem Ergani Milletvekili İhsan Hamit Tigrel, Milletvekili Hikmet Bayur, Milletvekili ve General Fahrettin Altay, Gazeteciler Münir Müeyyet Bekman ve Mecdi Sadrettin Seyman, 1923'te TBMM'de zabıt kâatibi olarak görev yapan Ord. Prof. Dr. Hıfı Veldet Velidedeoğlu gibi cumhuriyetin ilanı günlerinin öncesini ve sonrasını yaşamış kişilerle konuşmuştum.

Bu konuşmaları yazı dizisi haline getirdim ve yayımlıyorum.

Nazmi Kal: Ekim ayı sonlarına doğru kabine buhranı neden ortaya çıktı? Fethi Okyar kabinesi neden istifa etti?

İhsan Hamit Tigrel: İkinci Büyük Millet Meclisi 11 Ağustos 1923'te toplandı. Meclis'in toplandığı zaman başbakan o günkü tabirle icra vekilleri heyeti reisi Rauf Bey idi. Rauf Bey bir gün sonra 13 Ağustos 1923'te bu vazifeden çekildi. Rauf Bey istifa ettikten sonra icra vekilleri heyeti başkanlığına Gazi'nin en yakın arkadaşı Fethi Bey getirildi. Fethi Bey aynı zamanda dahiliye vekilliğini de yürütüyordu. Fethi Bey'in iş başına geldikten bir müddet sonra Halk Fırkası içinde bir muhalefet belirdi. Muhalefetin sebebi kabinenin tutucu, o zamanki tabirle muhafazakar vaziyette olmaları ve yeni kabinenin daha ilerici bir görüşle hareket edeceği noktasından endişe etmeleri idi. Mecliste bir hizip gittikçe kuvvetlenmeye ve tesirini arttırmaya muvaffak oluyordu. Fethi Bey'in icraatından memnun görünmeyerek onu yıpratmaya gayret ediyorlardı.

Fethi Bey'i pek rahat bırakmıyorlardı. Muhtelif vesilelerle dahiliye bakanı sıfatı ile Fethi Bey'e sorular tevcih ediyorlardı. Bu durum karşısında Fethi Bey bütün mesaisini başbakanlıkta toplamak için dahili vekaletinden çekildi. Bir mesele ortaya çıkmıştı, dahiliye vekili kim olacaktı?

Halk Fırkası grup idare heyeti toplandı. Dahiliye vekaletine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın arzu etmediği, beraber çalışmayı muvafık görmediği bir zatı aday gösterdi. Dahiliye vekaletinin açılmasından -ki bu hadise zannederim dahiliye vekaletinden Fethi Bey'in istifası tarihi 25 veya 24 Ekim tarihidir- üç gün sonra Fethi Bey'in başbakanlıktan da istifası gerektiği neticesine varıldı. Fethi Bey'in istifasından sonra yeni vekiller heyetinin kimlerden teşekkül edeceği düşünölmeye başlandı. Bir neticeye varılamıyordu. Grup idare heyeti toplandı. Gazi'nin fikrini alalım, dedi. 28 Ekim tarihinde cereyan ediyor bu hadise. Gazi'yi grup idare heyeti oturuma davet etti. Gazi Mustafa Kemal Paşa gruba gitti. "Serbest bırakın, arzu edenler listelerini tanzim etsinler." dedi.

(Evet Fethi Okyar kabinesi istifa etmişti. Atatürk, "Muhteris hizbi hükümet teşkilinde tamamen serbest bırakıyoruz. Arzu ettikleri zevattan, arzu ettikleri gibi bir heyetivekile teşkil ederek memleketin mukadderatını idare edemelerinde bir beis görmüyoruz." diyordu. Ama bir türlü hükümet kurulamıyordu. Memleketin 2 gün hükümeteşiz kalışı Atatürk'ün harekete geçmesine yetti.)

Kal: Buhranın nedeninin biraz daha açar mısınız?

Tigrel: Bu buhranın kaynağı hükümet teşkilinin meclisin intihabıyla olmasındandır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nden çıkardığı bir kanunla -numarası galiba 3'e 3 tür- vekiller heyeti yahut bugünkü terimle bakanlar kurulu ayrı ayrı, meclis tarafından seçilen vekillerden teşekkül ederdi. Başbakan ayrı seçilir bakanlar ayrı ayrı seçilirdi. Dolayısı ile birbiriyle anlaşmayan, anlaşması mümkün olmayan, Atatürk ile fikirleri bağdaşamayan insanların bakan olduğu çok vakidir.

(Rejim bir halk rejimi idi. Ama adı açıkça belli değildi. Hükümdarsız bir halk cumhuriyeti olmak bakımından bu rejim elbette bir Cumhuriyet'ti fakat bu nokta Anayasa'da belirsizdi. Gazi ise hem meclis, hem hükümet hem de meclisi oluşturan tek partinin başkanıydı.)

Hükümet istifa ettikten sonra Mustafa Kemal "Muhteris hizbi hükümet teşkilinde tamamen serbest bırakıyoruz. Kamilen arzu ettikleri zevattan arzu ettikleri gibi bir heyet-i vekile teşkil ederek memleketin mukadderatını idare eylemelerinde bir beis görmüyoruz." dedi ve odasına çekildi.)

Kal: Atatürk bu yetkiyi verdiği halde ve bunu açıklıkla belirttiği halde neden hükümet kurulamıyordu?

Tigrel: Hükümet kurulamamasının sebebi hükümet kurulması selahiyetinin doğrudan doğruya mecliste olması idi. Yani meclisin seçimi ile kabine teşkil olunuyordu. Şimdiki gibi başbakan seçmiyordu. Kabineye almak istenilen o listedeki mebuslar arasında bir ahenk yoktu bazıları kabul etmiyor filan olursa ben olmam, ben bu kabineye giremem filan gibi mazeretler beyan ediyorlardı bu sebeple listeyi tamamlamak imkanı hasil olmuyordu. Atatürk büyük nutkunda bunu ifade etmektedir. Gazi her zaman olduğu gibi ileriye daima düşünür hadiselerden memleket hesabına faydalanmak yolunu bilen ve takdir eden büyük bir şahsiyetti. Hükümet tertibinin kurulamamasından faydalanmak istemişti. O zaman herkesi, umumi efkârı olsun, meclisi olsun endişeye sevk eden bu buhran benim kanaatime göre Atatürk için endişe şöyle dursun memnuniyet verici bir hadise oldu. Çünkü Atatürk bu durumdan istifade ederek öteden beri düşündüğü cumhuriyet rejimini kurmanın zamanı geldiğini meclise ve halka anlatmak istemişti. Dahiliye bakanlığına, vekilliğine filanın gelmesini istemedi onun yerine kendi yakınlarından birisi dahi getirilmiş olsaydı gene aynı hadise olacaktı. Çünkü Atatürk artık o sıralarda cumhuriyeti ilan etmek, hükümete kati bir şekil vermek kararında bulunuyordu ve bundan faydalandı.

(28 Ekim günü gene sorun çözülememişti. Devletin iki gün hükümeteşsiz kalışı Atatürk'ün asıl düşüncesini gerçekleştirilmesine olanak sağladı. 28 Ekim gecesi Çankaya gene önemli kararlar arifesindeydi.)

Kal: Sayın Bekman gazeteci olarak olan bitenden haber alabiliyor muydunuz?

Münir Müeyyet Bekman: Kısmen alabiliyorduk. Akşam Çankaya'da Atatürk'ün misafirleri varmış ve İsmet Paşa ile beraber o tasarı görüşülmekte imiş. Atatürk açıklamış yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz diye. Hatta bir kanun tasarısı hazırlamışlar Sorduk mebuslara, muhalifler ne diyor, diye. Önemi yok, dediler. Ne derlerse desinler.

(28 Ekim gecesi her zamanki gibi Atatürk planlarını Çankaya Köşkünde hazırlayacak. Mecliste uygulayacaktı. O gece yakın arkadaşları Kemalettin Sami, Halit Paşa ve Millî Müdafaa Vekili Kazım'ı (Dirik) yemeğe davet etti. Her zaman olduğu gibi İsmet İnönü de o gece davet edilenler arasında idi. İnönü bütün geceyi Atatürk ile birlikte geçirdi.)

Kal: Sayın İnönü, Cumhuriyet'in ilanına karar verdiğiniz o geceyi anlatır mısınız?

İsmet İnönü: 28 Ekim akşamı Atatürk bizi Çankaya'da toplamıştı. Yemek hep beraber yendi. Atatürk ertesi günü Cumhuriyet'in ilan olunacağını söyledi. Bunu söyledikten sonra herkes ayrıldı. Atatürk bana kalmamı söyledi. Hiçbir konuşma olmadan masanın başına yan yana oturduk. Evvela kanun metnini görüştük. Her madde üzerinde tabiatıyla eski ve yeni arasında bir mukayese yapıyorduk. Atatürk neticeyi dikte ediyordu bense yazıyordum. Bu suretle çerçeve tamamlandıktan sonra tekrar okudum Atatürk dikkatle dinledi, düşündü. Hazırlık tamam, dedi. Ve bana ayrılmak üzere izin verdi. Zaten köşkte misafir idim. Odama çekildim. Ertesi sabah metni bir kere daha gözden geçirdik ve beraberce meclise gittik. Kanunu müzakereyi bekledik.

Kal: Cumhuriyet'le ilgili anayasa değişikliğinin mecliste kabulünden endişeleri, kuşkuları var mıydı?

İnönü: Atatürk kesin kararlıydı. Mutlaka çıkaracaktı. Kuşkuları, neticeden yoktu.

Cumhuriyet, 28 Ekim akşamına kadar ve Lozan Muahedesi'ni Atatürk'ün da imzalamasından sonra umumi olarak herkesin zihninde olmuş bir haldeydi. Cumhuriyetin aleyhinde bulunanlar zayıf bir ümitle yalnız Büyük Millet Meclisi hükümeti devam ediyor, şeklini kurtarmaya çalışıyorlardı. Bir tek ümit uzatılmasında, sürüklenmesinde idi. Atatürk bunu önlemek için kesin karar vermişti. Cumhuriyetin ilanı zaten umumi vicdanda olgun bir hale geldikten sonra bir emri vakiin kanunla kararlaştırılması şeklinde bir muamele idi. Bu kolaylığa gelmişti ve ancak bir oyunla tehir olunabilirdi. Buna mani olmak lazımdı.

Dediğim gibi Cumhuriyet zaten umumi vicdanda olgun bir hale gelmişti. Yalnız oyun ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti vaziyetini sürüklenmesine ümit bağlayanlar vardı. Bu oyunu önlemek lazımdı kuşkusu bundan ibaretti Atatürk'ün.

(Atatürk ile İsmet İnönü'nün birlikte hazırladıkları tasarı 1921 Anayasası'nın hükümetin kurulmasına ilişkin maddesinin değiştirilmesi tasarısıydı. Ertesi gün 29 Ekim 1923 günüydü.)

Münir Müeyyet Bekman: Basın mensupları 28 Ekim gecesi Çankaya'da bir toplantı olduğunu biliyordu. Ancak o gece Cumhuriyeti'n ilanına karar verildiğinden haberi yoktu. Onu ancak ertesi günü yani Halk Fırkası'nın öğleden evvel ve öğleden sonra yaptığı toplantı neticesinde öğrendik.

29 Ekim günü Halk Fırkası'nın öğleden sonra yaptığı son toplantıda karar kesinleşti. Toplantı 5.30'da bitti. Biraz daha aydınlandık. Kanun metni hazırlandı meclise geldi. Mecliste de acele karar isteği ile o zaman ki adıyla komisyona havale edildi. Şimdiki adıyla anayasa komisyonuna, komisyon da uzun sürmedi. Müzakeresi meclise intikal etti ve mecliste okundu, hararetle konuşmalar oldu. Bazı muhalif mebuslar müzakerenin acele yapılmamasını istiyorlardı. Bu teklif rağbet görmedi. Cumhuriyetin ilanını isteyen hatiplerin hepsi konuşmalarını, "Yaşasın Cumhuriyet!" sesleri ile bitiriyorlardı.

Cumhuriyet; alkışlarla, "Yaşasın Cumhuriyet!" sesleri ile gerçekleşti. Ertesi günkü bütün gazeteler manşet halinde Cumhuriyet'in ilanını bildirdiler. Ankara bütün gece şenlik yaptı. Cumhuriyet'in ilanı sevinçle karşılandı. Beklenmekte idi ve istenmekte idi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kabinesi şöyle kuruldu:

Başvekil: İsmet İnönü - Malatya

Şer'iyeye Vekili: Mustafa Fevzi Efendi - Saruhan

Erkanıharbiye Umumiye Vekili: Fevzi (Çakmak)Paşa - İstanbul

Dahiliye Vekili: Ferit (Tek) Bey - Kütahya

Maliye Vekili: Hasan Fehmi (Ataç) Bey - Gümüşhane

Müdafaai Miliye Vekili: Kazım (Özalp) Paşa - Karesi Balıkesir.

İktisat Vekili: Hasan (Saka) Bey - Trabzon

Adliye Vekili: Seyit Bey.İzmir.

Maarif Vekili: Safa (Özler) Bey - Adana

Nafia Vekil: Muhtar (Cilli) Bey - Trabzon

Sihhiye Vekili: Refik (Saydam) Bey - İstanbul

İmar-İskan Vekili: Mustafa Necati (Uğural) Bey - İzmir

Not: Bu yazı dizisi, Nazmi Kal'ın TRT'de yayımlanan 'Cumhuriyeti Yaşayanlar' belgeselinin metinlerinden bölümlerdir. "Atatürk'ün Bilinmeyen Anıları" kitabına da alınmıştır.

Yazı, seri olarak devam edecektir.